

Калюжна Тетяна Григорівна

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, м. Київ

АКСІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Розглядаються основні проблеми соціальної адаптації студентів педагогічного університету, пропонуються групи цінностей і подається визначення поняття "ціннісні орієнтації". Показано, що адаптація студентів педагогічного університету невідривна від їх активності. Доведено, що великого значення набуває засвоєння норм і цінностей колективу, які студент сприймає через призму індивідуального життєвого досвіду, виробляючи власну модель поведінки, а адаптація пов'язана із самоутвердженням особистості, і проявом її активного ставлення до світу і виступає як засіб і спосіб реалізації соціальної активності.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, особистість, соціальна адаптація.

Державна національна програма "Освіта (Україна XXI століття)" визначає стратегічну мету розвитку системи виховання молодого покоління України: забезпечення можливостей постійного духовного й культурного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації [1, с. 5]. Одним із напрямків реалізації поставленого завдання є втілення принципу гуманізації педагогічної освіти. Якщо розглядати гуманізм як систему ціннісних орієнтацій, як світогляд, то основою його має стати ціннісне ставлення до самої людини. Важливо зрозуміти, що в центрі будь-якої педагогічної системи завжди стоїть людина - студент, який постає не тільки об'єктом цілеспрямованого педагогічного впливу, але й суб'єктом свого становлення як гармонійно розвиненої особистості. Застосування принципу гуманізації освіти змушує викладачів вищої школи розглядати педагогічну діяльність як процес цілеспрямованої активної взаємодії зі студентами, метою якого є становлення останніх як особистостей і професіоналів. Для цього освіта має прищеплювати майбутнім фахівцям загальнолюдські цінності. Орієнтація на цінності – характерна риса людського існування. Без ціннісного підходу до явищ дійсності неможлива ні діяльність людини, ні її життя. Цінностями особистості є не тільки явища предметного світу (засоби задоволення потреб особистості), але також норми та ідеали. Тому засвоєння майбутнім учителем системи цінностей становить необхідну умову соціальної адаптації в колективі. Молодий спеціаліст не тільки засвоює норми, традиції, цінності, систему ділових та особистісних відносин у групі, але й веде боротьбу за їх утвердження. Саме це забезпечує йому входження до колективу. Проблема полягає в необхідності ефективної адаптації майбутнього вчителя до нових видів діяльності, середовища через призму власних та суспільних ідеалів, інтересів, цінностей і норм.

Проблему адаптації студентів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів розглядали В. Брудний, Г. Воронка, В. Кондрашова, Л. Єгоров, Л. Кондратьєва, В. Лісовський, Є. Павлютенков, А. Терещенко. Аналіз цих робіт показав, що їх автори основну увагу приділяють навчальній адаптації. Роботи Д. Фельдштейна, І. Георгієвої присвячені соціалізації індивіда, адаптації в мікрогрупі, колективі, суспільстві; залученню індивіда до системи громадських зв'язків, суспільно-трудової діяльності. В Україні ця проблема знайшла відображення в працях Г. Балла, В. Матусевича, В. Осовського, Є. Павлютенкова, Б. Федоришина, Є. Якуби та інших дослідників. О. Вербицький, О. Дикарьова, М. Мирська, В. Сержантов О. Якуба. займалися дослідженням проблеми соціально-психологічної адаптації. Дослідження, проведені Т. Катковою, доводять, що однією з найголовніших умов соціально-психологічної адаптації майбутнього фахівця виступає наявність у нього загальнолюдських ідеалів і цінностей [2, с. 57].

Мета статті полягає в обґрунтуванні комплексу педагогічних цінностей, необхідних для адаптації майбутнього вчителя до умов соціального середовища під час навчання в педагогічному університеті. Крім того, в процесі дослідження ми намагалися визначити цінність, яка за значенням у спрямованості особистості майбутніх учителів займає перше місце. На основі аналізу та вивчення філософської літератури ми дійшли висновків, що аксіологія як філософське вчення про природу цінностей, вивчає зв'язки різноманітних між собою духовних і матеріальних чинників, а також встановлює їх зв'язки зі структурою особистості. Цінність визначається як те, що має значення для людини. Цінності особистості, Які закріплюються в свідомості у формі нормативних уявлень, виступають орієнтирами діяльності людини. У ціннісних категоріях проявляються знання, інтереси та переваги різних соціальних груп та особистостей. Кожна конкретно-історична суспільна форма характеризується специфічним набором цінностей та їх ієрархією. Наприклад, найвищою цінністю в Радянському Союзі вважалась відданість ідеалам комунізму, готовність громадянина віддати цьому всі свої сили, а якщо буде потреба - і життя. У більшості сучасних демократичних країн найвищою цінністю вважають права людини. У суспільстві загальноприйнятими свідомими цінностями є віра, індивідуальність, любов, надія, співчуття, ставлення до влади, повага до життя й гідності особистості, повага до батьків, піклування про дітей. Людина, сприймаючи соціальні цінності через призму індивідуальної життєдіяльності, може визначити свої особисті цінності. Автори навчально-методичного посібника з філософії Л. Афанасьєва, Т. Троїцька стверджують, що засвоєння окремою людиною системи цінностей становить необхідну основу соціалізації особистості та дотримання нормативного порядку в суспільстві [5, с. 168].

У педагогічній літературі сукупність цінностей особистості відносять до поняття "педагогічна культура". Для педагога цінності є критеріями оцінки дійсності, інших людей, а також самого себе. В. Крижко та Є. Павлютенков у книзі "Психологія в практиці менеджера образования" наводять результати дослідження життєвих цінностей учителів. Ієрархія їх цінностей виглядає

таким чином: перша цінність - здорове сімейне життя та виховання власних дітей, друга - матеріальне благополуччя; третя - професійна діяльність як джерело існування; четверта - розвиток власних здібностей; п'ята - позитивне спілкування з людьми; шоста - пізнання себе; сьома - привернення себе до культури. Таким чином, учені констатують, що "педагог, який не може визначити свої особисті цінності, не спроможний сформувати їх у інших людей" [3, с. 153]. Уміння визначати та змінювати цінності виявляється для вчителя дуже важливим з тієї точки зору, що він бере участь у процесі формування цінностей майбутніх поколінь.

Таким чином, аналіз літературних джерел дозволив нам визначити поняття цінностей педагогічної діяльності. Отже, цінності педагогічної діяльності - це ті особливості педагогічної діяльності, які дозволяють педагогу задовольняти власні матеріальні, духовні та суспільні потреби і які виступають орієнтиром його соціальної й професійної активності, спрямованої на досягнення гуманістичної мети. Співвідносячи потреби особистості з професією педагога, можна запропонувати такі групи цінностей педагогічної діяльності: цінності, пов'язані із самоствердженням у людському суспільстві (значущість праці, престиж); задоволення потреби в спілкуванні (діти, цікаві люди); цінності, пов'язані із самовдосконаленням (розвиток творчих здібностей, привернення себе до духовної культури); цінності, пов'язані із самореалізацією (творчий характер праці, приваблива й романтична педагогічна діяльність тощо); цінності, пов'язані із утилітарно-прагматичними запитами (самоствердження, кар'єра, професійне зростання, подовжена відпустка). За предметним змістом ще цінності самодостатності. Цінності самодостатності є цінностями-метою по відношенню до себе. Вони віддзеркалюють довготривалу життєву перспективу: творчий та різноманітний характер праці педагога; престиж його діяльності; суспільна значущість праці; самоствердження у педагогічній праці; любов до дітей. Ці цінності знаходять своє логічне продовження в меті педагогічної діяльності, яка пов'язана з розвитком особистості дитини, педагога, учнівського й педагогічного колективів. Цінності інструментального типу — цінності-засоби, які характеризують засоби досягнення цінностей-цілей (суспільне визнання результатів праці педагога, оволодіння теорією й технологією). Структурний і якісний аналіз цінностей педагогічної діяльності визначив їх комплексний характер, довів їх гуманістичну сутність. Ці педагогічні цінності у свідомості педагога утворюють систему ціннісних орієнтацій.

Для того щоб визначити ціннісні орієнтації вчителя, з'ясуємо значення поняття "ціннісні орієнтації". **Ціннісні** орієнтації — це! найважливіші елементи особистості, які відмежовують значуще, суттєве для певної людини від незначного, несуттєвого. Ціннісні орієнтації забезпечують стійкість особистості, стиль її поведінки та діяльності, виражений у спрямованості потреб та інтересів. Ціннісні орієнтації пов'язані з необхідністю вирішення протиріч та конфліктів у мотиваційній сфері особистості, що виражається в боротьбі між обов'язком та бажанням, мотивами моральними та

утилітарними. Розвинені ціннісні орієнтації - ознака зрілості особистості, показник її соціальності. Сукупність ціннісних орієнтацій обумовлює такі якості особистості, як цілісність, надійність, вірність певним принципам та ідеалам, здатність до вольових зусиль в ім'я цих ідеалів і цінностей [5, с. 169].

Важливою властивістю особистості вчителя виступає гуманістична спрямованість. Що становить гуманістичну спрямованість особистості вчителя?

Ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації. І. Зязюн запропонував такий розподіл ціннісних орієнтацій учителя: 1) на себе - самоутвердження (щоб учні бачили кваліфікованого, вимогливого, справжнього вчителя); 2) на засоби педагогічного впливу (найважливіше для вчителя - програма, заходи, способи їх пред'явлення); 3) на особистість школяра (адаптація особистості в колективі); 4) на мету педагогічної діяльності (на допомогу школяреві в розвитку - гуманістична стратегія). Для педагога провідною є орієнтація на головну мету за гармонійної узгодженості всіх інших: гуманізації діяльності, гідного самоутвердження, доцільності засобів, урахування потреб вихованців.

У педагогічних дослідженнях констатується, що 90% опитаних студентів відзначають високу цінність для себе професійних знань і в **той** же час підкреслюють відносно низьку навчально-пізнавальну йкієвність [4, с. 16]. Це свідчить про помітне розходження когнітивного (ідеально-понятійного) й реально-поведінкового рівнів їх ціннісних; орієнтацій. Студенти п'ятого курсу, як правило, більш оптимістичні в порівнянні зі студентами молодших курсів у своєму ставленні до майбутньої професії, в своїх можливостях оволодіння нею. Актуальними для них стають перспективи реалізації власного творчого потенціалу, самостійне вирішення професійних задач та і досягнення успіху в професійній діяльності. Доведено, що чим швидше першокурсники звикають до нового укладу життя, тим швидше формується студентський колектив, тим ефективніше протікає процес формування професійно важливих якостей. Швидше адаптуються ті студенти, ціннісні орієнтації яких повністю відповідають вимогам професійного навчання та діяльності. Отже, можна припустити, що студенти зі стійкою професійною спрямованістю, чіткими ціннісними орієнтаціями та відповідним рівнем підготовленості та здібностей будуть успішніше адаптуватися до нових для них умов навчання, ніж ті, в кого хоча б один із названих компонентів не повністю відповідає вимогам професійної діяльності.

Отже, можемо стверджувати, що адаптація невідривна від активності. Співвідношення цих двох сторін взаємодії людини із середовищем залежить від характеру діяльності та від етапу адаптації. Адаптація як цілісний процес містить: психічний розвиток особистості, фізіологічні зміни; пізнавальні процеси, трансформацію системи цінностей індивіда; активний *вплив* суб'єкта адаптації на себе та середовище. Таким чином, якщо виходити з того, що адаптація в умовах вищого навчального закладу трактується як уходження молоді до сукупності ролей і форм діяльності студентів, коли відбувається

обов'язкове залучення особистості до системи поведінки, духовного світу, потреб, інтересів, то великого значення набуває засвоєння норм і цінностей колективу, які студент сприймає через призму індивідуального життєвого досвіду, виробляючи власну модель поведінки. Адаптація як залучення до різних видів діяльності й засвоєння норм та цінностей колективу пов'язана із самоутвердженням особистості, з проявом її активного ставлення до світу. Адаптація виступає як засіб і спосіб реалізації соціальної активності.

Для подальшого педагогічного аналізу та отримання експериментальних результатів необхідно провести серед студентів методику Е.Фанталова на "конфлікт" понять (цінність-доступність), яка допоможе визначити протиріччя між рівнем запитів студентів та їх реальними можливостями, а також розробити модель соціальної адаптації студентів, яка допоможе цілеспрямовано вилунувати на процес соціальної адаптації майбутніх учителів.

Література

- 1.Державна національна програма "Освіта (Україна ХХІ століття)". — К. : Райдуга, 1994.-61 с.
- 2.Каткова Т. І. Соціально-професійна адаптація студентів вищих навчальних закладів економічного профілю. - Запоріжжя : Прем'єр, 2004.-136 с.
- 3.Крижко В. В., Павлютенков Е. М. Психология в практике менеджера образования. - СПб. : КАРО, 2001. - 304 с.
- 4.Фатхуллин М. Ф. Воспитание специалиста. - Казань : Из-во Каз. ун-та, 1990.-150 с.
- 5.Філософія: Навч.-метод, посібник / Л. В. Афанасьєва, В. В. Букреєв, Л. С. Воробйова, Л. Ф. Глинська, Т. С. Троїцька. - К. : Акцент, 2003. - 200 с.

Tetyana Kalyuzhna. Aksiological aspects of social adaptation of students of pedagogical university.

The basic problems of social adaptation of students of pedagogical university are examined, the groups of values are offered and determination of concept is given the "valued orientations". It is noted that adaptation of students of pedagogical university is inseparable from their activity. It is well-proven that a large value is acquired by mastering of norms and values of collective, which a student perceives through the prism of individual vital experience, making the own model of conduct, and adaptation is related to self affirmation of personality, with the display of it active attitude toward the world and comes forward as a mean and method of realization of social activity.

Keywords: values, valued orientations, personality, social adaptation.

Надійшла до редколегії 26.09.2012